

Jan Lhoták – *Město Sušice a jeho poddaní. K úloze a významu vrchnostenského hospodaření královských měst v raném novověku*

Publikace Jana Lhotáka (obr. 1),¹ vydaná ve spolupráci se Západočeskou univerzitou v Plzni a s finanční podporou města Sušice, vznikla přepracováním a rozšířením autorovy disertační práce.² Autor se rozhodl své poznatky prezentovat v první řadě jako vědecké dílo, přičemž vznikl výstup mimořádné váhy – jak doslova (kniha má téměř 950 stran velkého formátu), tak zejména v přeneseném smyslu: v českém prostředí totiž dosud srovnatelná práce neexistuje. Jak již podtitul publikace napovídá, nejde totiž jen o dílo regionální historie, ale o sledování vývoje městského velkostatku zeměpanských (královských a věnných) měst, jednak obecně pro České království v předbělohorském rozsahu (mimo území Lužice, Kladska a také Chebska), jednak konkrétně na případové studii jednoho konkrétního českého „venkovského“ královského města, tedy Sušice, a to v obrovském časovém záběru od vrcholného středověku až po polovinu 19. století. Pro dějiny Sušice je dílo mimořádně důležité, obsahuje totiž vůbec první souhrnnou studii ekonomického vývoje města, protože vzhledem k omezené pramenné základně (kdy chybí např. městské účty ze 16. a 17. století) se jí zatím nikdo neodvážil zpracovat. Práce rezignuje na srovnávání s Moravou a Slezskem a také se vzdává sledování poddanských měst včetně komorních.

Není nijak překvapivé, že se Jan Lhoták rozhodl pro volbu tohoto města, neboť se psaní o něm věnuje dlouhodobě. I za předpokladu, že by se autor v publikaci zabýval pouze Sušicí ve výše uvedeném časovém rozsahu, jednalo by se o skutečně o úctyhodné dílo, avšak části knihy týkající se vývoje velkostatků u ostatních zeměpanských měst přidávají knize úplně nový rozměr. Nejedná se totiž jen o nějaké povinné penzum zasazení Sušice do obecných souvislostí, ale opravdové zpracování vývoje velkostatků českých zeměpanských měst na základě využití všech dostupných edic pramenů a i částečného vlastního archivního výzkumu. Autor tedy vlastně předkládá dvě skvělé (a rozsáhlé) práce v jednom. Pro tento odvážný záměr pak byla využita i patřičně rozsáhlá pramenná základna. Pro čtenáře, kteří očekávají pod daným titulem běžnou, i když určitě kvalitní práci o Sušici, je toto „veledílo“ obrovským překvapením. Práci s textem našťastí usnadňuje jmenný rejstřík.

Nyní už k vlastní struktuře díla. V první kapitole autor stanovuje cíle své práce a shrnuje literaturu o hospodaření českých zeměpanských měst, jak obecně historického a urbánního, tak i agrárního charakteru, českou i zahraniční, zejména německojazyčnou. Také je představena pramenná základna, s ohledem na její ohromný rozsah velmi stručně.

Další část se rozpadá na tři tematické bloky, a to vždy po dvou kapitolách, pojednávajících o tématu obecně a následně konkrétně v prostředí města Sušice a jeho velkostatku. Pak následuje závěrečná kapitola.

První blok sleduje majetkoprávní základy městského feudálního majetku (obecně českých měst i konkrétně Sušice) na pozadí obecného dějinného vývoje. Druhá kapitola (tedy první část prvního bloku), nazvaná *Městský velkostatek v systému feudálního uspořádání Čech*, se zabývá vnímáním pozemkového majetku samotnými obyvateli měst (jako jedním ze základů blahobytu), dále typologií vztahů města a venkova (aspekt hospodářský, kulturní, sociální a vrchnostenský), potom snahou o kvantitativní vyjádření velikosti pozemkového vlastnictví zeměpanských měst v době jejich největšího rozsahu (před polovinou 16. století), a to vzhledem k nedostatečné pramenné základně zejména na základě počtu přiznaných poddaných. Také popisuje vlastní formování městského panství a charakterizuje jeho čtyři stěžejní zdroje: transformace šosovních vsí v poddanské, uchvácení sekularizovaného církevního majetku, ovládnutí pozemkového majetku špitálů (městských i měšťanských) a záduší, a konečně i zakupování alodního majetku. Nakonec autor nastiňuje výhodnost pozemkového majetku pro města – vedle samotného ekonomického významu (spočívajícího i v ohrožení sankcemi a konfiskacemi) také v zajištění demografického zájmu, pravidelného zásobování města plodinami, eliminace šlechtických sídel v dosahu městských hradeb z důvodů obranných i konkurenčních a také jako jistin pro čerpání úvěrů. Zmiňuje však i nevýhody, zejména dobrovolné zadlužování měst kvůli získání pozemků a vznikající bariéry mezi městským a venkovským (poddanským) obyvatelstvem. Třetí kapitola, *Velkostatek města Sušice a jeho územní vývoj*, popisuje vývoj sušického městského velkostatku v letech 1547–1620. Ten od středověku až téměř do poloviny 16. století stále rostl. Konfiskace sice vrátily situaci „na startovní čáru“, ale město se snažilo získat pozemkový majetek opět co nejrychleji zpět, zejména bývalé šosovní vesnice s již prověřenou ekonomickou výhodností. Získalo i nové vsi a také tři svobodné dvory. Po roce 1620

1 LHOTÁK, Jan: *Město Sušice a jeho poddaní, K úloze a významu vrchnostenského hospodaření královských měst v raném novověku*. Praha; Sušice, Scriptorium, 2018.

2 LHOTÁK, Jan: *Velkostatek města Sušice, Od městských (šosovních) vesnic k robotní abolici a jejím výsledkům*. Sušice 2015. Disertační práce. Univerzita Karlova v Praze. Filozofická fakulta. Ústav českých dějin.

Obr. 1. Obálka knihy: Jan Lhoták – Město Sušice a jeho poddaní. K úloze a významu vrchnostenského hospodaření královských měst v raném novověku. (Převzato z knihy)

postihly Sušici další konfiskace, majetek jí však byl v neztenčené míře brzy vrácen a i přes válečnou a poválečnou depresi se jí ho podařilo udržet nejen téměř celý, ale i rozšířit o tři svobodné dvory. Celkově bylo pobělohorské období mnohem skromnější než předbělohorské, ovšem přesvědčení o zásadní důležitosti pozemkového majetku přetrvávalo i v 18. století, kdy už by bylo výhodnější zaměřit se na jiné zdroje zisků (např. průmyslovou výrobu).

Druhý tematický blok se zabývá úlohou velkostatku v městské ekonomice od poloviny 16. do poloviny 19. století. Čtvrtá kapitola, *Velkostatek v systému městské ekonomiky*, sleduje fungování městského hospodářství a velkostatku v něm od poloviny 16. století do raabizace. Pomocí úvěrů byl obnovován ztracený pozemkový majetek, což ovšem vedlo k zadlužování. Křehká rovnováha příjmů a výdajů však vzala za své za třicetileté války. Další vlna konfiskací (i když často pouze dočasných), vyčerpání vráceného velkostatku válkou, průtahy vojsk a stále se zvyšující berní nároky státu vedly často k zabřednutí do dluhů, které pak v průběhu 17. a 18. století opakovaně řešily k tomu nařízené komise. Jejich účelem však nebylo skutečně ozdravení městské ekonomiky, ale jen zajištění daňových platebních schopností měst. Příčinou zbláznění zeměpanských měst nebyly jen konfiskace a kontribuce, ale i konzervativnost názorů městské společnosti, bránící se novým myšlenkám

a výrobním postupům, a také korupce městských úředníků, stejně tak ovšem i konkurence šlechtického velkostatku, který výše zmíněnými nedostatky tolik netrpěl.

Dále autor sleduje konkrétní přístupy k hospodaření velkostatku – v polovině 16. století město využívalo jen feudální rentu a příjmy zvyšovalo prostě přikupováním nových poddaných vsí. Na konci 16. století se však prosadilo režijní hospodaření a jeho význam po celé 17. století neustále rostl. Jeho základem bylo rybníkářství a pivovarnictví. Dvorové hospodářství stálo dlouho v pozadí, rozvinulo se až v době pobělohorské s využitím roboty, přičemž díky jejímu využívání se příjmy z velkostatku staly nejvýznamnější součástí městské ekonomiky. Doplňujícími příjmy pak byl např. obchod se solí, lesní hospodářství nebo železářství. V 18. století stát nutil města celý velkostatek nebo jednotlivé režijní provozy pronajímat, což ne vždy mělo pozitivní efekt. Autor stěžejním odvětvím městského režijního podnikání věnuje pozornost i v samostatných oddílech – *Poplužní dvory*, *Pivovarnictví*, *Rybníkářství* (obr. 2). Dále se podrobně věnuje robotní abolicí (převedení robotních a naturálních povinností na pravidelný plat), při raabizaci doprovázenou parcelací dominikální půdy a jejího prodeje poddaným do dědičného pronájmu.

Pátá kapitola, *Obecní hospodaření města Sušice*, sleduje podrobně sušickou ekonomiku. S ohledem na výše

Obr. 2. Sušice (okr. Klatovy), dům čp. 52, zadní trakt někdejšího měšťanského pivovaru. Město sem přesunulo pivovar v roce 1720; pivovarský areál se rozšiřoval v zadním traktu, k největší přestavbě došlo na konci 19. století. Provoz byl ukončen v roce 1949 a v roce 1964 byla hospodářská část pivovaru a pivovarské komíny zbourány. (Foto J. Pavlíková, 1964)

zmíněné nedochování městských účtů autor vyhodnocuje ekonomickou situaci města v daném období na základě privilegií, geografické polohy, obchodních vztahů atd. Ve srovnání s ostatními zeměpanskými městy zaujímal Sušice rozhodně „druhou ligu“. Po roce 1620 jí byly opět zkonfiskovány statky a roku 1628 naštěstí zase vráceny. V letech 1651 a 1666 město postihly dva velké požáry. Válečné události a poválečná deprese donutily Sušici k opakovaným zástavám i k odprodeji několika vsí, přičemž zároveň také přikupovala nové statky. Do konce 17. století se městu podařilo vybědnout z válečných dluhů, avšak následek nadhodnocené kontribuce měl ničivý vliv a tristní situaci pak dovršil další velký požár v roce 1707, s jehož následky se Sušice vypořádávala až do konce 18. století (obr. 3). Město bylo nuceno sáhnout k dalším úvěrům, dalším odprodejům (více méně však odlehklých či ekonomicky nevýhodných lokalit), a být se snažilo přikupovat režijní provozy, nedařilo se mu odvádět požadované berně a samozřejmě ani vybědnout z dluhů. Podle jiných ukazatelů, jako byl např. nárůst počtu domů, přitom však patřilo k těm s prosperující ekonomikou. Proto se autor (na základě dochovaných městských účtů z 18. století) pokusil o rozsáhlou analýzu sušické situace, k čemuž předkládá řadu tabulek. Pro mě zde vyplynul důležitý závěr, že vrchnostenská ekonomika představovala od 16. století i pro Sušici nejdůležitější součást celého hospodaření, a to jistě přinejmenším v 18. století, kde máme doložené přesné číselné údaje. Nejvýhodnějším zdrojem příjmů byla roboty, jež ovšem značně zatěžovala poddané, takže vzniklé spory pak můžeme sledovat i ještě celou první polovinu 19. století. Důležité je také zjištění, že zadlužení Sušice v pobělohorském období díky příjmům z velkostatku postupně klesalo, a nebýt stále

Obr. 3. Sušice, radnice čp. 1. Původní radnice byla zničena při velkém požáru v roce 1707. Stávající budova vznikla přestavbou v letech 1850–1851. (Foto J. Gryc, 1989)

se zvyšující kontribuce a korupce městských úředníků, město by se dokázalo z dluhů vymanit. Pronájem různých městských zařízení v 18. století měly většinou ekonomicky pozitivní efekt, ovlivněný však schopnostmi jednotlivých nájemců. V roce 1778 proběhla v Sušici raabizace a o jedenáct let později se začalo s parcelací dominikálu; celý proces byl uzavřen roku 1783 a tím fakticky skončilo sušické vrchnostenské hospodaření. V rukou města zůstaly ještě lesy, pastviny a rybníky, mlýny atd., jenže i ty byly následně buď pronajímány nebo u nich byla přímo uplatněna emfiteutizace. Tato opatření zjednodušila městské hospodářství a v zásadě mu prospěla. Sušice koncem 18. století procházela příznivým rozvojem, ovšem v důsledku projevu inflace a také odporu poddaných k odvádění feudální renty se roku 1820 majetek města dostal pod nucenou úřední správu v důsledku nesplácení extraordinaria. Situaci se nakonec podařilo vyřešit a příjmy opět rostly, pak však přišel zánik feudálního zřízení.

Třetí tematický blok je věnovaný vztahu města a jeho poddaných. Šestá kapitola, *Města a jejich poddaní*, se zabývá zejména porovnáním přístupu a nároků městské a šlechtické vrchnosti, které jsou shledávány obdobné. Sedmá kapitola, *Poddaní – pevný základ sušické městské ekonomiky?*, představuje podrobně všechny oblasti života sušických poddaných – nevalnou úrodnost půdy, chybějící vrstvu chalupníků (byli tu jen sedláci, nebo naopak domkáři bez půdy), i nižší výnosy německy mluvících poddaných v důsledku nevýhodnější, vyšší zeměpisné polohy jejich vsí. Město umožňovalo vydání výhostů, avšak to bylo zpoplatněno, stejně jako překvapivě i přistěhování. Poddané se město snažilo udržet na poddanských usedlostech a k jejich pronikání mezi obyvatele vlastního města nebo dokonce samotné měšťany docházelo velice zřídka. Město svým poddaným poskytovalo pomoc po živelných či válečných pohromách a snažilo se je, z čistě zistných důvodů, bránit před vojenskými odvody. Poddanské dávky a státní berně představovaly tíživé břemeno a situaci přirozeně zhoršoval i desátek. Když se v druhé polovině 18. století sečetly všechny nucené odvody, zbývalo zvláště menším hospodářům sotva na ubohé živonoření. Prameny však dovolují sledovat pouze rostlinnou výrobu a právě neznámá živočišná výroba, která byla v pošumavských

Obr. 4. Sušice, jihovýchodní kout náměstí v době na přelomu 19. a 20. století. (Foto ze sbírky M. Pokorného v archivu města Sušice. Redakce děkuje za poskytnutí fotografie autorovi publikace.)

vsích patrně hojná, zřejmě situaci mírnila. Sušičtí poddaní se pak aktivně bránili zvyšování poddanských povinností, zejména robotě, tudíž nekonečné spory panovaly kvůli raabizaci. Zajímavé je i konstatování, že odliv poddaných ze sušického panství byl vyšší než počet těch nově přijatých, nebo že průměrná doba držby nemovitosti jedním poddaným nebyla vysoká, u rustikalistů dokonce nižší než dvacet let.

Osmá kapitola představuje závěrečné shrnutí problematiky: pozemkové vlastnictví na venkově tvořilo stabilní a nejvýnosnější část městského hospodaření a feudalizace umožňovala ekonomickou prosperitu měst. Přitom jejich úsilí o výnosnost velkostatku bylo srovnatelné se snahou vyšších stavů a nelíšily se ani jejich vrchnostenské postoje. Města, která si do poloviny 19. století udržela nadprůměrné pozemkové vlastnictví, se následně stala významnými hospodářskými a politickými centry i po roce 1850 (obr. 4).

V závěru publikace ještě následuje edice čtyř dosud nepublikovaných dokumentů (instrukce pro rychtáře a konšely městečka Hartmanice, instrukce podkomořího Sušickým z roku 1750, raabizační interimální a finalizační smlouvy panství Sušice z let 1778 a 1783) a nakonec deset různých tabelárních řad (různé úvěry, příjmy a výdaje hospodaření, přehled produkce, výnosnosti půdy, platebních povinností atd.); dále seznamy dalších tabulek v textu, vyobrazení, pramenů a literatury, použitých zkratk, slovníček méně obvyklých výrazů a nakonec již zmíněné jmenné rejstříky.

V rámci celkového hodnocení publikace lze konstatovat, že jde o dílo, které u nás dosud nemá obdoby a bude zcela jistě představovat základní studii, o níž se bude veškeré budoucí bádání v dané oblasti opírat jako o svůj vzor, a bez jejíž znalosti nebude nikdo moci v tématu pokračovat. Přestože jde o dílo náročné, které lze jen těžko přečíst nepřerušovaně, jeho obsah je vysoce lákavý, až návykový.

Dovolila bych si jen jednu nepatrnou poznámku, a to k fyzické vlastnosti knihy – jelikož se autor rozhodl pojímat dílo jako čistě vědecký text, nechte se ani mnohým odborníkům úplně snadno, natož pak laikům, a přenášení objemného svazku je nepraktické. Pokud by se publikace měla v budoucnosti vydávat znovu, což by si zcela jistě zasloužila, bylo by vhodné zvážit její vydání ve více dílech, minimálně dvou, s rejstříkem v podobě samostatného útlého svazku, čímž by se zvýšila možnost jejího studia při více příležitostech, jako třeba na cestách.

Doufáme, že tato úžasná kniha podnítí bádání o velkostatku dalších českých zeměpanských měst. „První vlašťovky“ se už objevily, byť zatím vycházející převážně z autorovy původní disertační práce.³ Doufám, že se v blízké budoucnosti dočkáme i dalších – a věřme, že časem nejen zaměřených na česká zeměpanská města, ale také na moravská a slezská, a i města poddanská.

Veronika Jíchová

3 HEŘMANOVÁ, Lada: *Městské vsi a dvory města Plzně ve středověku a novověku – vývoj jejich struktury a teritorializace v zázemí města*. Plzeň 2019. Diplomová práce. Západočeská univerzita v Plzni. Fakulta filozofická. Katedra archeologie. – VOJTÍŠKOVÁ, Jana: *Královské věnné město Jaroměř a jeho panství v době předbělohorské (historickogeografické aspekty problematiky)*. *Historická geografie*. 2019, roč. 45, č. 2, s. 239–261.

Autor

PhDr. Veronika Jíchová

památkářka, specialistka na archivní průzkumy
Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Plzni
tel.: 377 360 925, e-mail: jichova.veronika@npu.cz